

Літературні силуети

Юрій Ковалів

ОЛЬГА КОБИЛЯНСЬКА

У неординарному доробку Ольги Кобилянської (28 листопада 1863 р. – 21 березня 1941 р.), можливо, вершинним за рівнем написання й естетичної довершеності була повість “За ситуаціями” (1913 – 1914), де доля Аглаї-Феліцітас Федоренко з “найбільш “музичної”, найбільш “симфонічної” [1, 71] закінчується так само трагічно, як і доля Софії Дорошенко (“Valse melancholique”). Твір можна розглядати в типологічному ряду з творами “Музикант” Т. Шевченка, “Неточка Незванова” Ф. Достоєвського, “Сліпий музикант” В. Короленка, де змальовано недолю талановитих персонажів. Письменниця, реалізуючи особисто пережиту парадоксальну максиму “Хто хоче бути щасливим, мусить бути й нещасливим”, обрала для своєї героїні подвійне ім’я задля посилення іронічного контрасту, адже “Феліцітас” означає

“щаслива”, “богиня щастя”. Народжена в багатодітній родині, де “зачувалися з одчинених вікон соната Бетховена, штука Ліста, вправи Фільда, Гельмера, баркароли Баха”, наділена неординарним музичним талантом, вона інтуїтивно відчувала, що світ схожий на розбите фортепіано, на якому грали її менші сестри та брати, байдужі своїм батькам.

Музика, викликаючи “небесне пекло в грудях”, стала сенсом життя Аглаї-Феліцітас, тому що, окрім неї, вона нічого не знала, почувалася щасливою, коли її “чудотворні руки” витворювали на клавішах “екзотичну квітку”. “Я п’яна... я п’яна... я упоїлася... о музика!” – у стані ейфорії героїня висловлює приголомшливе враження від концерту відомого піаніста університетському професору Чорнаю (у нього невдовзі закохалася). Музика сприяє подоланню внутрішнього хаосу, упорядковує світ у духовний космос, щоразу відкриваючи його в собі, не надається однозначному визначенню, оскільки позавербальна, саме таку неодноразово переживала Аглая-Феліцітас: “Її нутро грає, повне якоїсь предивної музики, що їй думати забороняє”. Недарма один із персонажів ніцшеанець і терорист Йоганес Шварц, брат професора Івана Чорная, що добре знався на музиці та поезії, послався на “артистичний егоїзм” Аглаї-Феліцітас, а під впливом виконаної нею пісні “Ви гуляйте, я більше не буду...” (сприйняв її за народну) відмовився від кривавого заходу.

Аглая-Феліцітас, наділена тонким емотивним інтелектом, повертається до своєї музичної пристрасті, до “акції для своєї душі”, видобуваючи “при роялі щохвили інших звуків під руками”. Музика по-іншому відтворювала повсякденні

ситуації, творчу й життєву еволюцію талановитого персонажа: він не просто виконує п'єсу, а трансформує її, за спостереженням професора Чорная, у "новий оригінал". Аглая-Феліцітас керувалася голосом лібідо, сублімуваним у музиці, поза якою вона не бачила сенсу життя: "Своїх богів, – каже вона, – я люблю так, що кидаю амбіцію, гордістю вниз і знаю лиш їх. Що мені все інше, коли я стою в середині полум'я звуків?". То був її екзистенційний вибір, що відкривав простір творчої й життєвої свободи, і що його дівчина ревно оберігала від найменших зазіхань.

Перевага "артистичності" перешкоджає Аглаї-Феліцітас "повністю знайти себе в онтологічному сенсі, не дозволяє їй дійти екзистенційного синтезу" [1, 74]. Тільки-но стосунки дівчини і професора Чорная стали відвертими, вона вирішила попрощатися з коханим і податися до Відня. Героїня, прагнучи зберегти свободу, уявляючи подружнє життя як "щось замкнене, з чого нема виходу", свідомо мотивувала свій вчинок: "Між нами мусить стати... слово: ніколи". Однак страшним ударом для неї була смерть професора Чорная, хоча героїня ніколи не могла навести лад у сердечних почуттях, про що зізнавалася Іванні: "Я стою під владою цього чоловіка, він мене займає... але чи я його люблю, я не знаю. Не хочу того знати. Він... великий пан, а я вбога дівчина". Проте не станова нерівність була перешкодою для порозуміння між ними, а прихливання вдача Аглаї-Феліцітас, яка носила "небо й пекло в собі".

Провокувана братом професором Йоганесом Шварцом, знесилена душевним болем, дівчина, ставши відомою піаністкою, відбула своє свято, на якому в екстатичному стані "грала, що хто бажав і хотів. Танці, поважні сонати, мазурки, одну фугу Баха і свої мелодії", тобто "виступила з себе", на завжди по тому покинула непривітний світ. Вона востаннє вимагала маскараду, аби всі присутні чоловіки одяглися в чорне, "подібно до смерті". Профетичним було прощання героїні з гістьми: "Дякую за участь в сьогоднішнім вечорі. Ще раз, ще раз і в останній раз...". Мотив суїциду зумовлений не лише цією трагічною подією, а й світопереживанням Аглаї-Феліцітас, яка в одній з розмов зізналася професору, що під впливом музики "не зробить ніхто ні кривди, ні грубості", ні навіть "злочинства" (це може інспірувати "хіба одно самовбивство"). Навіть смерть в уявленні Аглаї-Феліцітас (вона постійно чула її в собі) викликає асоціації з музикою на найвищому регістрі: "Посеред музики випалити собі в серце... і вже. Акорд, вистріл – і finale".

О. Кобилянська в автобіографічних листах "Про саму себе" зізнавалася, що мотивом до написання твору було глибоке враження від гри драматичної акторки Асти Нільсен; водночас письменниця вклала у свою героїню "последні лілії своєї душі і молодих іще почувань", наділила її "трохи несамовитим", "хімерним" характером, окресливши його "до такого ступеня, до якого мусив би був розвинутися" [2, 241–242]. На думку М. Євшана, авторка "хотіла дати нам в Аглаї-Феліцітас <...> найкращий жіночий тип". Критик сподівався, що повість "буде збагаченням української літератури і гарним подарунком для почитателів її [письменниці – Ю. К.] таланту". Письменниця, непогамовна у своїх наративних експериментах, запропонувала їм інтелектуальний, сюжетно стислий твір потужної емоційної тональності, "психологічної напруженості у всіх компонентах повісті – діалогах персонажів, їх внутрішніх монологів, невласній прямій мові і мові автора, а також лаконічних антропоморфних пейзажах", активному запровадженні в український словник великого масиву нової лексики, часто в образній формі ("любов, ординарна своїм змістом", "домінує імпульс", "апарати настроїв", "елеганція в рухах" тощо) [1, 133].

ЛІТЕРАТУРА

1. Демченко І. Особливості поезики Ольги Кобилянської: монографія. – Київ: Твім інтер, 2001. – 160 с.
2. Кобилянська О. Твори: у 5 т. – Київ: Держлітвидав УРСР, 1963. – Т. 5. – 767 с.

